

Tom van der Meer¹

Dat de verkiezingen in het voorjaar van 2019 de politieke verhoudingen weer flink hebben opgeschud, mag geen verbazing wekken. Dat is sinds de jaren negentig bijna gebruikelijk. Dit jaar was het Forum voor Democratie de grote winnaar bij de verkiezing van de Provinciale Staten. Bij die van het Europees Parlement wist de Partij van de Arbeid te profiteren van de electorale bonus voor *Spitzenkandidat* Timmerman. Tot slot had de verkiezing van de Eerste Kamer de primeur dat een zittende regering voor het eerst de meerderheid verloor, hoewel het sinds 2010 vaker voorkwam dat regeringen bij aanvang al niet konden rekenen op een meerderheid in de senaat.

Toch zijn deze verschuivingen niet de belangrijkste uitkomst van verkiezingsjaar 2019. De nadruk op poppetjes en partijen verhult de onderliggende ontwikkelingen die belangrijke strategische implicaties hebben voor het functioneren van het Nederlandse partijstelsel.

De grootste smurf in het smurfendorp

Wie dit voorjaar het campagnenieuws volgde in de krant of op de televisie, zou denken dat het voor het functioneren van de Nederlandse democratie erg belangrijk is welke partij de grootste wordt. In eerste instantie werd de verkiezingsuitslag van de Provinciale Staten in maart 2019 in dit frame gegoten: Zou de VVD het FvD nipt onder zich weten te houden in de Eerste Kamer? Zouden de andere partijen nog wel om het FvD heen kunnen toen die partij de grootste geworden bleek te zijn in de provincies?

In mei nam datzelfde frame ronduit groteske vormen aan. De verkiezing van het Europees Parlement - of althans van de 26 Nederlandse zetels in dat parlement - spitste zich in de nationale media toe tot een tweestrijd tussen de VVD en het FvD. Die tweestrijd draaide bovendien niet om de lijsttrekkers van die partijen (Azmani en Eppink) maar om de nationale politieke leiders (Rutte en Baudet). De laatste week van de campagne stond in het teken van het debat tussen Rutte en Baudet; komt-ie er wel, of komt-ie er niet? Het slotdebat van de verkiezingscampagne tussen deze twee bij talkshow Pauw was de culminatie van deze tweestrijd, omlijst op tv door heuse voor- en nabeschouwingen met politieke duiders.

Land van steeds kleinere minderheden

De aandacht in de media voor de vraag welke partij de grootste wordt is groter dan ooit. Maar die groeiende aandacht staat in contrast met de daadwerkelijke grootte van die grootste partij. Die wordt immers steeds kleiner. De Nederlandse politiek is geen systeem waarin twee grote partijen de dienst uitmaken; zelfs geen systeem waarin rivaliserende politieke blokken elkaar afwisselen. In 1987 konden de twee grootste partijen (CDA en PvdA) nog rekenen op ruim een derde van de Eerste Kamerzetels; samen genoeg om een Grondwetswijziging door de

¹ Prof. dr. T.M.G. van der Meer is hoogleraar Politicologie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij schreef deze beschouwing op verzoek van de directie Democratie en Bestuur van het ministerie van BZK.

Eerste Kamer te loodsen. Bij de Eerste Kamerverkiezing van 2019 behaalden de twee grootste partijen elk nog niet de helft daarvan; niet eens genoeg voor een simpele meerderheid. Desondanks was de aandacht voor de grootste partij in de campagne voor de Provinciale Statenverkiezingen sterk gestegen, zo toonde communicatiewetenschapper Rens Vliegthart nog dit voorjaar aan.

De nadruk op de grootste is bijzonder merkwaardig in een land van steeds kleinere minderheden. Bij de Tweede Kamerverkiezingen kennen we dit frame al langer: Denk aan de tweestrijden tussen Kok en Bolkestein, Balkenende en Bos, Rutte en Roemer/Samsom. De Tweede Kamer kent al geen bijzondere rechten toe aan de grootste; hoogstens het gebruik dat de grootste het voortouw neemt bij de formatie. In de Eerste Kamer bestaat zelfs dat gebruik niet, omdat de Eerste Kamer zich niet al te expliciet laat binden door een regeerakkoord.² Bij de verkiezing van het Europees Parlement was het al helemaal merkwaardig te suggereren dat de 6 zetels van de grootste Nederlandse partij veel gewicht in de schaal zouden leggen in een parlement van 751 zetels. De laatste uitweg die apologeten restte om hun nadruk op de grootste partij te motiveren was dit voorjaar 'de symbolische waarde'. Maar die uitweg is uiteindelijk circulair: de symbolische waarde van de grootste partij kan alleen bestaan doordat politici en journalisten veel waarde hechten aan de inhoudelijk weinig relevante vraag welke partij de grootste is.

Medialogica 2.0

Die circulaire logica van de paardenrace is wat we traditioneel kennen als medialogica. Noem het medialogica 1.0. De politiek wordt opgediend als gescript drama met herkenbare personages die verwickeld zijn in een eenduidig conflict om de macht.

Waar we de laatste jaren mee te maken hebben is medialogica 2.0. Spindoctors en media beschrijven het nieuws niet alleen in dergelijke strategische termen, ze zijn dit frame actief aan het aansturen. In 2017 werd Jesse Klaver (GroenLinks) aan tafel bij Pauw verweten dat hij de PVV niet zou steunen als die partij bij de Tweede Kamerverkiezingen als grootste uit de bus zou rollen. In 2019 lieten vooraanstaande media zich gewillig voor het karretje spannen van de VVD en het FvD. Enerzijds waren zij prima in staat om de strategie van de spindoctors te benoemen en uit te leggen, anderzijds lieten zij zich gretig voor het karretje spannen van diezelfde spindoctors. De oproep tot een tv-debat door Mark Rutte, een week voor de verkiezingen uitgesproken ten overstaande van daarvoor opgetrommelde journalisten, werd uitvoerig benoemd en geduid. Het leidde tot een slotdebat tussen nationale politieke leiders van twee partijen in de rechtse hoek die samen nog geen derde van de kiezers vertegenwoordigden. Media hebben eraan bijgedragen dat het frame in elk geval gedurende de campagne een harde realiteit werd.³ Met de publieke functie van journalistiek als democratische waakhond heeft dit niets te maken.

² Weliswaar heeft de grootste partij in de Eerste Kamer sinds 2001 steevast de voorzitter geleverd, maar daarvoor was dit niet vanzelfsprekend. Bovendien zijn er nog wel een handvol andere gebruiken aan te wijzen in de benoeming van de Kamervoorzitter. De Eerste Kamervoorzitter (en diens partij) heeft ervaring in het parlement, komt uit een middenpartij met regeringservaring, en is meestal niet van dezelfde partij als de voorzitter van de Tweede Kamer.

³ Dat achteraf de PvdA de grootste bleek, betekende overigens niet dat media hadden ingezet op de 'verkeerde' tweestrijd, zoals sommige journalisten na bekendmaking van de uitslag schuld bewust uitlegden. De fout is fundamenteeler: In een versplinterd landschap en een evenredig kiesstelsel is het sowieso onzinnig om verkiezingen te reduceren tot een tweestrijd!

Voor politici en spindoctors is een tweestrijd bijzonder aantrekkelijk, althans wanneer zij deelnemers zijn aan die tweestrijd. Het geeft ze vrije media-aandacht, benadrukt de saillantie van hun partij en thema's, en kan strategisch stemgedrag op gang brengen.

Maar die tweestrijd legt een hypotheek op de toekomst. Hoe sterker journalisten, spindoctors, en politici benadrukken dat het belangrijk is welke partij de grootste is, hoe meer zij kiezers duperen wanneer na afloop blijkt dat de grootste partij uiteindelijk niet meebestuurde (zoals in veel provincies in 2019), dat de grootste partij toch niet de Kamervoorzitter levert (zoals in de Eerste Kamer in 2019) of dat de op één-na-grootste partij nauwelijks meeonderhandelt (zoals na de Tweede Kamerverkiezingen van 2017). Het legt uitzonderlijk veel nadruk op een enkel principe – grootte – ten koste van alle andere principes die de Nederlandse politiek doet functioneren. Principes als vertegenwoordiging, evenredigheid, compromisbereidheid, en rechtsstatelijkheid.

De moeizame formaties in veel provincies, en de soms vinnige reacties daarop, tonen de druk waaronder het bestuur hierdoor komt te staan. De scheefgroei tussen de bestuurlijke praktijk en de gemediatiseerde voorstelling ervan, levert niet alleen onbegrip op bij kiezers maar bemoeilijkt daardoor ook de door versplintering toch al moeizame vorming van bestuurscolleges. Wie de Nederlandse politiek beschrijft als een Angelsaksisch machtsspel waarin de grootste alle macht naar zich toe kan trekken, frustreert de legitimiteit van een systeem dat door zijn keus van radicale evenredigheid steevast tot compromissen dwingt. Het heeft geen pas om verkiezingen te reduceren tot een tweestrijd in een versplinterd partijlandschap en een proportioneel kiesstelsel.

Boos?

De reductie van de verkiezingsuitslagen tot de grootste partij of snelste groeier zien we na afloop terug in verregaande beschouwingen over *het* signaal van *de* Nederlandse kiezer. De suggestie is dat er een eenduidig signaal bestaat van een vaak al even eenduidig electoraat. De uitslag van de Provinciale Statenverkiezingen waarin het FvD de grootste partij werd, leende zich zo voor een tweede interpretatie. De Nederlander was 'boos', zoals onder andere weekblad Elsevier stellig kopte. Een nieuwe kiezersopstand zou dreigen. De boze burger, die in politiek Den Haag toch al op het netvlies gebrand staat, moest een plek krijgen bij de maatschappelijke overleggen.

Maar deze interpretatie van de verkiezingsuitslag is al te kort door de bocht. We kunnen Nederland onmogelijk als boos karakteriseren op basis van het succes van een nieuwe partij die zo'n 15% van de stemmen haalde. Want wat is het volledige beeld? De regelmatige onderzoeken van het Sociaal en Cultureel Planbureau, het Centraal Bureau voor de Statistiek, en verschillende universiteiten komen steevast tot dezelfde conclusie.

Eerzjids is Nederland een van de gelukkigste landen ter wereld. Ruim driekwart van de Nederlanders is tevreden met het functioneren van onze democratie – aanzienlijk meer dan slechts enkele decennia geleden en aanzienlijk meer dan ons omringende landen. Met het economisch herstel is ook het vertrouwen in de politiek in de laatste jaren gestegen, precies zoals de verklaringsmodellen voorspellen. Het cynisme over de politiek en politici is daarentegen juist gedaald.

Anderzijds bestaat er tegelijkertijd een aanzienlijke groep Nederlanders die politici niet vertrouwt, en die de democratie de rug dreigt toe te keren. Dat zijn kiezers die niet zelden in de hoek zitten waar de klappen vallen. Zij voelen zich niet gehoord, en worden dat ook daadwerkelijk minder dan anderen.

Politiseren van het wantrouwen in de politiek

De opkomst van het Forum voor Democratie in 2019 kunnen we niet verklaren uit een toename van het wantrouwen in de politiek. Daar is simpelweg geen sprake van. De grote verandering is dat het wantrouwen in de politiek zelf gepolitiseerd is geraakt. Dit wantrouwen is in toenemende mate een motivatie bij het bepalen van de keus in het stemhokje. Wantrouwende kiezers hebben tegenwoordig een partij waarop zij structureel kunnen stemmen.

Dit is niet geheel nieuw. Het is al decennia duidelijk dat een deel van de kiezers zich prima laat mobiliseren door partijen die inhaken op sluimerend wantrouwen en onvrede. Nieuwe partijen hebben hier frequent gebruik van gemaakt om electoraal door te breken. Denk aan D66 in 1976 ('het systeem opblazen'), de SP in 1994 ('stem tegen...') en de LPF in 2002 ('de puinhopen van Paars'). Door hen een stem te geven binnen het parlement wisten die partijen wantrouwende kiezers mee te nemen in het systeem. Het verschil is dat in de afgelopen vijftien jaar wantrouwende kiezers structureler dan voorheen op een vaste groep partijen stemmen: Eerst was dat de PVV, tegenwoordig ook het FvD. Wantrouwen is een belangrijker mobilisator geworden dan voorheen. Het politiek wantrouwen is niet gestegen, maar politiek geworden.

Het is vooralsnog speculeren waarom dit het geval is. Gevestigde partijen slagen er onvoldoende in om langs ideologische lijnen richting te geven aan het politieke debat. Diezelfde partijen laten zich in het parlement binden door steeds gedetailleerdere regeerakkoorden in steeds bredere meerderheidscoalities. Dit geeft ruimte aan het populistische idee dat er zoiets bestaat als een politieke kaste van inwisselbare partijen die geen bevlogen antwoord heeft op de alternatieven van de nieuwe uitdagers. Bij gebrek aan inhoudelijk debat met herkenbare alternatieven ontstaat ruimte voor belangenbehartiging en antipolitiek.

Verkiezingen bevestigen drie trends

Het voornaamste verhaal van de twee verkiezingen dit voorjaar is de herbevestiging van drie al langer onderkende trends.

Toenemende volatiliteit

De eerste ontwikkeling is die van toenemende volatiliteit. Bij verkiezingen veranderen meer zetels van eigenaar dan vroeger. Zo ook in 2019, met de opkomst van FvD, het herstel van

GroenLinks, en het verlies van de SP en de PVV.⁴ Ten tijde van de verzuiling waren verkiezingen het best te vergelijken met volkstellingen, omdat het overgrote deel van de kiezers langs verzuilde lijnen stemde. Nog in de jaren tachtig lag voor bijna de helft van de kiezers de partijkeus nagenoeg vast. Tegenwoordig is dat voor nog maar 1 op de 5 kiezers het geval. Er valt voor partijen veel te winnen, maar ook veel te verliezen.

Stijgende kosten regeringsdeelname

De tweede ontwikkeling bestaat uit de stijgende electorale kosten van regeringsdeelname. Uitgezonderd de partij van de minister-president verliezen coalitiepartijen bijna altijd bij de volgende verkiezingen. Dit verlies is sinds de vroege jaren negentig rap toegenomen. Kiezers hebben simpelweg voldoende alternatieven waarop zij kunnen stemmen die zich niet gebonden weten door een verstikkend regeerakkoord. Dat het kabinet Rutte III de bijzonder krappe meerderheid in de Eerste Kamer dit jaar zou verliezen, hadden de coalitiepartijen kunnen en moeten weten. In toenemende mate is er een afweging tussen bestuursverantwoordelijkheid (regeringsdeelname) en later electoraal succes. De enige uitzondering – de eerste sinds de VVD van Bolkestein in 1998 – is vooralsnog de ChristenUnie die zelfs kiezerswinst weet te boeken door zich in het parlement te blijven profileren en ook de pijn van het compromis durft uit te dragen. Zo weet de partij zich te onderscheiden van het regeerakkoord waarvoor ze medeverantwoordelijk is.

Voortgaande versplintering

De derde en misschien wel belangrijkste ontwikkeling is de voortgaande versplintering van de politiek. Nederland is veranderd van een systeem met twee grote partijen en een middelgrote, naar een systeem met minstens zeven middelgrote partijen. Er is een gelijk spelveld ontstaan, waarbij al deze partijen op korte termijn kunnen pieken (zoals het FvD in maart, en de PvdA met de Timmermanbonus in mei) of dalen (zoals de SP en de PVV). Deze nivellering heeft belangrijke gevolgen voor het bestuur. Er zijn niet alleen getalsmatig steeds meer partijen nodig om een meerderheidscoalitie te sluiten, die meerderheidscoalities zullen moeizamere compromissen moeten sluiten omdat ze uit uiteenlopende partijen moeten bestaan. In verschillende provincies zijn inmiddels vier, vijf of zelfs meer partijen nodig voor een traditionele meerderheidscoalitie. We zien hoe geëxperimenteerd wordt met nieuwe coalitievormen. In Zuid-Holland mislukte de poging van FvD, VVD en CDA om eerst onderling tot een akkoord te komen, alvorens daar andere partijen uit te nodigen om tot een meerderheid te komen. In Limburg is de vorming van een in elk geval op papier extraparlamenteair college gelukt, en wordt het interessant om te zien hoe deze in de praktijk zal functioneren. We kunnen meer experimentele coalitievormen verwachten nu het traditionele model van programmatische meerderheidscoalities met gedetailleerde akkoorden botst met de realiteit van een versplinterd partijlandschap.

Deze versplintering staat internationaal bekend als ‘the Dutchification of politics’. Door het radicaal evenredige kiesstelsel vertalen maatschappelijke processen zich in Nederland sneller

⁴ Ook de relatief stabiele uitslag van de VVD verbergt een volatiele achterban. Deze volatiliteit is echter niet zichtbaar doordat de VVD zich tussen 2015 en 2019 eerst herstelde (rond de verkiezingen van 2017) alvorens opnieuw kiezers te verliezen.

en harder door in de politiek. Maar diezelfde maatschappelijke processen die de volatiliteit en versplintering in Nederland stimuleren – individualisering van kiezers, de herschikking van partijen en kiezers langs nieuwe conflictlijnen – doen zich in alle West-Europese democratieën voor. Landen met een hogere kiesdrempel zoals Duitsland of een puur districtenstelsel zoals het Verenigd Koninkrijk zijn gunstig voor de grotere partijen. Zulke systemen dempen de politieke versplintering direct (doordat stemmen voor kleinere partijen niet worden vertaald in zetels) en indirect (doordat kiezers een strategische prikkel hebben om überhaupt niet op die kleinere partijen te stemmen). Desondanks neemt ook in die landen de fragmentatie toe. Dat kan ook niet anders, omdat kiesstelsels de maatschappelijke processen niet kunnen stoppen. In Duitsland en Zweden is het de afgelopen jaren moeilijk gebleven om een coalitie te vormen. En in het Verenigd Koninkrijk kan de fragmentatie in de komende jaren tot zeer onvoorspelbare verkiezingsuitslagen leiden: nu uitdagers als de *Liberal Democrats* en de *Brexit Party* in de peilingen nagenoeg even groot zijn als *Labour* en de *Tories*, komt binnen dit kiesstelsel het omslagpunt nabij dat de Britse politiek nog instabieler wordt dan ze de laatste jaren al is geweest.

Het evenredige Nederlandse kiesstelsel heeft deze electorale fragmentatie eerder aan het licht gebracht dan elders. Maar het zorgt er ook voor dat politieke partijen sneller gedwongen worden om zich tot die fragmentatie te verhouden. De evenredigheid houdt het systeem responsief, en kanaliseert daarmee de politieke onvrede.

De kiezer is (niet) gaan schuiven

De veranderlijkheid van verkiezingsuitslagen lijkt te suggereren dat de kiezer op drift is geraakt. Dat verhaal is echter al vaker ontkracht. Hoewel de Nederlandse kiezer niet langer trouw is aan een enkele partij, is er nog altijd een hoge mate van consistentie. De overige kiezers nemen meerdere partijen mee in hun overwegingen, een zogeheten keuzeset. Die keuzesets zijn behoorlijk stabiel en bestaan uit partijen die ideologisch gezien sterk verwant zijn aan elkaar. Het FvD kunnen we classificeren als een rechtse partij die haar kiezers vooral wegtrok bij de PVV, de VVD, en het CDA. De opkomst van het Forum voor Democratie in 2019 is vooral een herschikking op rechts gebleken, en geen herschikking van het partijstelsel.

Die consistentie bestaat ook inhoudelijk. De onderliggende ideologische en beleidsmatige voorkeuren van kiezers zijn al 25 jaar opvallend stabiel. De kiezer is niet linkser of rechtser dan voorheen. Voorkeuren op het gebied van inkomensherverdeling en integratie zijn nauwelijks veranderd. Alleen over Europese eenwording zijn we wat sceptischer dan voorheen.

Maar achter die consistentie gaan wezenlijke veranderingen schuil. In het dagelijkse taalgebruik over de politiek wordt nog altijd veelvuldig gebruik gemaakt van overkoepelende termen als links en rechts. Sinds de jaren tachtig is de betekenis van die termen echter aan het veranderen. Kiezers interpreteren die verschillen steeds minder langs economische lijnen en in toenemende mate langs culturele, zo concluderen politicologen De Vries, Hakhverdian en Lancee. Onder millennials (de generatie na 1980, of in elk geval na 1990) wegen opvattingen over multiculturalisme zelfs zwaarder dan opvattingen over inkomensherverdeling, toonde politicoloog Roderik Rekker recent nog aan. In toenemende mate geven kiezers een culturele betekenis aan de Nederlandse politiek.

Gevolgen voor het partijstelsel

Deze verschuiving heeft reële gevolgen voor het partijstelsel. Ze werkt in principe in het voordeel van partijen met uitgesproken standpunten op de nieuwe thema's: GroenLinks, D66, PVV, FvD. Maar voor andere partijen kan ze juist tot problemen leiden. Sinds 2012 worstelt de SP met de eigen positie. In verkiezingsjaar 2019 speelden klassieke SP-thema's als inkomen en zorg geen rol van betekenis in de verkiezingscampagne. De SP probeerde zich onder partijvoorzitter Ron Meyer te profileren in de links-conservatieve hoek waar volgens politicologen een electoraal gat gaapt. De SP bewijst echter – net als de PVV, overigens – dat het voor bestaande partijen heel moeilijk is om zich te herpositioneren zonder een deel van de bestaande achterban van zich te vervreemden.

En de SP is niet de enige partij die zoekt naar een eigen verhaal. Partijen als het CDA, de PvdA, en de VVD hebben al vijftien jaar moeite met thema's als migratie, integratie, Europeanisering, en klimaatbeleid. Bij de VVD leidden deze thema's tussen 2002 en 2009 tot een heftige strijd, en de afsplitsingen van Geert Wilders en Rita Verdonk. Vooralsnog heeft de VVD baat bij de premiersbonus, maar deze heeft geen eeuwigheidswaarde. Zo is het CDA niet in staat gebleken om zichzelf op te richten na het verlies bij de verkiezingen van 2010.

Tegelijkertijd is het al te simpel om het electorale succes van politieke partijen uitsluitend te wijten aan de ideologische heroriëntatie van het Nederlandse electoraat. D66 bewijst opnieuw dat regeringsdeelname voor die partij grote electorale risico's met zich meebrengt: De traditie luidt regeren is halveren. De PVV wordt gestaag leeggegeten door de nieuwe rivaal op rechts, die zich net als de NVA in Vlaanderen weet te positioneren tussen de klassieke liberalen en de niet voor regeringsdeelname in aanmerking komende rechtsradicalen.

Klimaat als nieuwe tegenstelling?

Mogelijk zullen we later terugkijken op 2019 als het jaar waarin klimaatbeleid een derde dominante conflictdimensie werd in de Nederlandse politiek, naast economie en multiculturalisme. Maar dat ligt niet erg voor de hand. Een fundamentele herschikking van de dominante conflictdimensies waarlangs politieke competitie plaats vindt, komt zelden voor. Dat gebeurde voor het laatst in 2002, toen de opkomst van Pim Fortuyn van multiculturalisme een dominant thema maakte. Meestal worden nieuwe thema's echter geabsorbeerd in bestaande tegenstellingen. Dat gebeurde in de jaren zestig al met het thema democratisering (geabsorbeerd in de tegenstelling progressief-conservatief), in de jaren tachtig met het thema milieu (geabsorbeerd in de economische conflictdimensie) en recenter met het thema Europa (goeddeels onderdeel geworden van de culturele conflictdimensie).

De meeste partijen zullen proberen de bestaande dominante conflictlijnen te bestendigen door het thema klimaat op een soortgelijke wijze te absorberen. Het nationale Klimaatakkoord heeft in juni 2019 de angel uit het klimaatdebat gehaald. We kunnen verwachten dat de meeste partijen het parlementaire debat zullen voeren langs economische lijnen (de verdeling van de lasten) of langs culturele (internationale solidariteit), om de opkomst van ecologie een nieuwe dominante conflictdimensie te voorkomen.

Immers, de Ierse politicoloog Peter Mair schreef al in 1997:

“The real essence of a party system may be seen not in the competition between the principal protagonists, be they Labour and Conservative, Christian Democrat and Social Democrat, or whatever, but rather in the competition between those who wish to maintain that principal dimension of competition, on the one hand, and on the other hand, those who – ‘the invisible people’ – are trying to establish a wholly different dimension.”

Angelsaksische bril verhuult versplintering als nieuwe realiteit

De versplintering van de politiek van de afgelopen decennia is niet tijdelijk, juist doordat deze voortkomt uit maatschappelijke ontwikkelingen. Natuurlijk kunnen partijfusies op de korte termijn de versplintering beperken. Maar net als de fusie van het CDA eerder zullen fusies vooral een tijdelijk effect hebben: Wanneer twee partijen fuseren, ontstaat ook een gat dat andere partijen kunnen invullen.

Ten dele begint deze nieuwe realiteit van de versplintering door te dringen in de politieke cultuur, zelfs op nationaal niveau. De gemakkelijke omgang met parlementaire minderheden onder de drie kabinetten-Rutte zijn hiervan een sprekend voorbeeld. Het systeem loopt niet vast wanneer een regeringscoalitie zijn meerderheid verliest in de Eerste Kamer. De regering is na de Provinciale Statenverkiezingen niet vastgelopen, omdat de compromisbereidheid in Nederland traditioneel hoog is.

Toch dreigen media en politiek vast te houden aan een achterhaalde logica. Ook dat hebben we in 2019 kunnen zien.

Media hechten steeds meer waarde aan het Angelsaksische frame waarin verkiezingen kunnen worden gereduceerd tot de vraag welke partij de grootste wordt. Zelfs als de grootste partij niet meer dan 15% van de stemmen haalt en nauwelijks rechten kan ontlenen aan die status, zijn media gebiologeerd door de grootste partij en vatbaar voor de campagnestrategie van spindoctors.

Politieke partijen, op hun beurt, hebben het steeds moeilijker om kiezers voor langere tijd aan zich te binden. Zij reageren daarop door halsstarrig vast te houden aan steeds bredere meerderheidscoalities met steeds gedetailleerdere regeerakkoorden. Dit sluit bestuurlijke onzekerheden uit; in elk geval tot het moment dat de coalitie haar meerderheid verliest. Maar tegelijkertijd leidt deelname aan zo’n coalitie – en soms zelfs het streven naar toekomstige deelname – tot programmatische vervlakking.

Deze implicaties van de versplintering lijken nog niet te zijn doorgedrongen bij politiek en media. Toch is dit de nieuwe realiteit. Politici en journalisten doen er goed aan om te erkennen dat de geest van de versplintering niet terug in de fles te stoppen is.